

Vidékfejlesztés határainkon túl

„Kárpát-medencei magyar kisebbség: helyzetkép és kilátások”

Műhelybeszélgetés, 2009. október 12.

A határokon túli három nagy magyar párt elnökét, valamint a magyar kisebbségpolitikában illetékes Európa Parlamenti képviselőket másodszer hívta meg Glatz Ferenc budapesti műhelybeszélgetésre. Céljuk: politikusok, társadalomkutatók eszmecseréje a rendszerváltás utáni kisebbségpolitikák eredményeiről, az Európai Unióban nyíló lehetőségekről, vidékpolitikáról. A következő Országos Vidéki Fórumra november 18–19-én kerül sor Szabadkán.

Az első ilyen találkozón – 2008. július 8-án – állásfoglalás született arról, hogy a tudományos igényű magyarországi stratégiai tervezés a szakpolitikák szintjén is foglalkozzon a határon túli magyarság szállásterületének kilátásaival. A mostani találkozó mérlegre tette a kisebbségpolitika 1990 után kialakult alaptéziseit, összegezte a sikereket és a kudarokat. Számot vetett a kisebbségi lét jogi rendezéseivel a szomszédos országokban (kiemelten a vajdasági kulturális önrendelkezés kínálta lehetőségekkel, a Szlovákiában kialakult konfliktusokkal). Megvizsgálta a magyarság anyanyelvi kultúrájának és kisebbségi létének kilátásait, javaslatot tett egy új kisebbségi magatartáskódex összeállítására, amelyet a térség államainak kölcsönös megtartásra ajánl. Ugyanakkor javaslatot tett az Európai Unió vidékfejlesztési alapelveiből kiindulva, a magyarság szállásterületein komplex vidékfejlesztési tervek kialakítására: gazdaság, közlekedés, iskola, szociálpolitika, természetgazdálkodás témakörében. Feltételezi a hazai, valamint a szomszédos országokbeli politikusok, kutatók vállalkozók együttműködését e tervek kimunkálásában. A találkozón Csáky Pál, Markó Béla, Pásztor István, Gál Kinga, Tabajdi Csaba, a házigazda Glatz Ferenc, valamint az MTA Társadalomkutató Központ igazgatói és az MTA Stratégiai Kutatási Programjának vezetői vettek részt és tartottak előadást. További előadások hangzottak el a terület- és vidékfejlesztésről: Horváth Gyula, az MTA RKK főigazgatója, Bunford Tivadar, a VMSZ vezetőségi tagja és a vízgazdálkodásról Varga Miklós, ny. szakállamtitkár. A találkozó helyszíne az MTA Társadalomkutató Központ épülete volt, a konferenciát az MTA Társadalomkutató Központ, és a Budapesti Európa Intézet szervezték.

„Az Európa-álmok helyett a hatalompolitikai realitás érvényesült...”

Szemelvények Glatz Ferenc *Kisebbségpolitika és Európa. Mérleg, helyzetkép, lehetőségek, feladatok* című előadásából

„Bármikor, bárhol és bármiről. És, ha kell, azonnal.” Ezekkel a szavakkal váltunk el tavaly július 8-án: a három határokon túli nagy párt elnöke és az MTA volt elnöke. A pártelnökök tapasztalt politikusok,

volt miniszterek, miniszterelnök-helyettesek, a magyar házigazda az akadémiai Stratégiai Tanulmányok Bizottságának, a Határokon Túli Magyar Tudományosság Kuratóriumának elnöke. Négyen régi barátok. Napi robotosok – politikában, írásban, kutatásban, közéletben – a kárpát-medencei, de általában nemzeti-vallási-szokásrendi sokszínűség megmaradása érdekében. És természetesen elsősorban a magyarság érdekében. Rövid, félnapos eszmecsere. Összefoglalása az év közbeni, hivatalos fórumokon, kötetlen beszélgetéseken esett találkozások témáinak. Publicitás nélkül, csak szűk, „akadémiai” közönséggel. (Akik között meghívottként ott vannak – sok év óta, konferenciákon, vitákon – a magyar Európa-parlamenti képviselők közül néhányan. Gál Kinga, Szentiványi István, Tabajdi Csaba.)

2007-től – most már Románia EU tagsága után – immáron uniós keretben él a kárpát-medencei magyarság 95%-a. Mennyire készíti újragondolásra a kisebbségi politikát ez a tény? És hogyan lehetséges a térségben a hosszú távú – stratégiai – tervezésekben az összmagyar szempontokat érvényre juttatni? A Kárpát-medence közlekedése, vízgazdálkodása, térségi szervezetének, munkaszervezetének tervezésében?

Vidék- és kisebbségpolitika összekapcsolása – 2008. június 20.

Az EBESZ Ajánlásokat ad ki, amelyben felhívja a figyelmet a nemzetállami határok két oldalán kialakítandó regionális együttműködésre a kisebbségi politikák számára. (Ún. bolzanói ajánlások) Helyi önkormányzatok – akár az államok egyeztetése nélkül is – léphetnek egymással akciókapcsolatokra. Az általuk meghatározott gazdasági-kulturális közös projektek megvalósítása céljából. Hirtelen felértékelődik az ET 1980. évi ún. madridi keretegyezménye, majd az ezt kiegészítő 1995., illetve 1998. évi dokumentumok. (Additional Protocol, 1995; Secondary Protocol, 1998. A madridi protokollt Magyarország már aláírta és törvénybe foglalta (1997. XXIV.), de a kiegészítő protokollokat – amelyek a helyi önkormányzatok kezdeményezési jogait biztosítják – még nem.) És hirtelen felértékelődik a kisebbségpolitika szempontjából a 2006. július 6-i EU Parlament és Tanács rendelete is (1082/2006.) „az európai területi együttműködés”-ről. Amely a korábbi Phare (1994–2003), illetve Interreg (2004–2006) helyébe lépett a 2007–2013 közötti tervezési időszakra. És amely keretében óriási – országonként több százmillió eurós – összegek nyíltak meg a szlovák–magyar, román–magyar, szerb–magyar, ukrán–magyar, szlovén–magyar határ menti közös projektek finanszírozására. A tömbmagyarság – ismert módon a székelyek kivételével – a határok mentén foglal helyet. (Már 2005-ben publikációkban és a kormánynak, valamint a parlamenti pártoknak tett javaslatban szóba hoztuk a határ menti térségek kiemelt fejlesztését és a határ menti kétoldalú projekteket felhasználni egy új kisebbségpolitika eszközeként is. Akkor még az Interreg-ekre alapozva.)

Nemzeti Vidéki Hálózatok – 2008. december 31.

2008. év végéig kellett az EU tagállamaiban megalakítani a Nemzeti Vidéki Hálózatokat.

Az Unió 2005. szeptember 20-i rendelete (1698/2005/EK) ugyanis előírta, hogy a tagállamok a 2007–2013. évek hosszú távú fejlesztési terveit Nemzeti Vidékfejlesztési Programmal egészítsék ki. Cél: az európai vidéken az élhető életet – természet és ember számára – biztosítani. Cél: a vidék belakottságának biztosítása, munkahelyteremtés (agrárgazdaságban, iparban), környezetvédelem,

lakóhely-fejlesztés, vidékfejlesztő adminisztráció kiépítése révén. Mindezen célokra milliárdos nagyságrendben biztosít uniós támogatásokat. És ugyanez a rendelet kimondja: a kormányoknak 2008. december 31-ig létre kell hozni a vidékfejlesztési programot „társadalmiasító” Nemzeti Vidéki Hálózatokat. Amelyben helyet kapnak a politika, az adminisztráció, a civil társadalom helyi szereplői (vállalkozók, szakemberek). A nemzeti hálózatokat összefogja az Európai Vidéki Hálózat (létrejött 2008-ban).

Az első nemzeti tapasztalatok – Franciaország, Németország, Finnország, Anglia – azt mutatják: egy új közösségépítési fórumrendszer alakul ki Európában. Évtizedig fog tartani persze, míg az európai mezőgazdászok tudomásul veszik, hogy a vidékpolitika több, mint agrárpolitika, főként több, mint termelés- és üzemgazdaságtan, hogy az agrártársadalom élet- és munkakörülményeinek javítása nem csak „szocialista propaganda” volt. Hogy a vidékpolitika: iskola, közlekedés, vízgazdálkodás, településfejlesztési, egészségügy-politika, vagyis a térségben folyó politikai-közületi aktivitások összessége. Évtizedig fog tartani, amíg a politika és az adminisztráció tudomásul veszi: a társadalmi fórumok nem amolyan „népfront” ügyeskedést jelentenek, hanem a vidéki civil társadalmat valóban be kell vonni a térséget érintő tervezésekbe és a végrehajtásba. Évtizedig fog tartani, míg a mindent hagyományosan a végrehajtó hatalomtól váró kelet-európai társadalom megerősíti saját igazgatási önkormányzatait és kiépíti az új fejlesztői munkaközösségeket. De: figyelünk kell arra, hogy az új nemzeti vidéki hálózatok kiépülése új eszközt adhat a kisebbségpolitizáláshoz. (Mind a Magyarországon belüli kisebbségpolitika, mind a kárpát-medencei magyarságpolitika kezébe.) A kárpát-medencei etnikai kisebbségek jelentős része ugyanis többnyire vidéki térségben él. A határokon túli magyarság becslés szerint 90%-a.

A vidéki térségek lakosságának megmaradása attól függ: mennyire képes az adott vidék az életfeltételeket ott helyben biztosítani. Az új vidékpolitika lényege éppen ez, és a Hálózat feladata éppen a helyi fejlesztési stratégiák kialakítása. (Az Európai Uniót máris behálózó – Magyarországon is kiválóan építkező – LEADER-szervezetek, akciócsoportok, a helyi fejlesztési tervek és kiemelten a kulturális közösség-szervezés intézményei.)

Vagyis: az új európai vidékpolitika és a kisebbségpolitika összehangolása a magyarságpolitika nagy ígérete. Általában a kárpát-medencei kisebbségek megmaradásának ígérete. A határokat átlépő projektek (I. Bolzanói ajánlások), valamint a vidéki hálózatok kiépítése a Kárpát-medencében új kisebbségpolitikai aktivitásokat kínál. És kínál megújulást is a kisebbségpolitika számára. Az emberjogi-kisebbségvédelmi aktivitást kiegészíteni a szakpolitikai aktivitásokkal. (Amelyekről elvben már tavaly is állást foglaltunk.) A parlamenti és médiapolitizálást kiegészíteni az újabb terepmunkával. A helyi lakosság nemzetmegtartását elősegítheti: az egész helyi lakosság láthatja fontosságukat – államalkotó voltukat – a mindenki életminőségét javító vidékpolitikai aktivitás révén. (Hiszen az elérhetőség, a gazdálkodás, az életfeltételek, művelődés stb. viszonyok javítása a szállásterület minden nemzetének érdeke.)

(...)

Most a 20 éves számvetés legyen a téma – mondtuk az idén, 2009 nyarán. 1989 huszadik évfordulója mindenütt napirendre tűzi a mérlegkészítést a rendszerváltások eredményeivel. És a csalódásokkal. Szükséges a szembenézés: ha más nem, hát a világ átrendezése teszi azt elkerülhetetlenné. Mivel számoltunk 1990-ben, a rendszerváltások éveiben, és mivel kell számolnunk ma, vagy holnap? Mit nem adott meg elvárásainkhoz képest Európa és mit kínál újat? És itt vannak az aktuális, új témák.

Ezek miatt is „kell, azonnal”. A Vajdaságban elfogadás előtt a törvény a Nemzeti Tanácsokról. Amennyiben ez megvalósul – és közben (szeptember 30.) megvalósult –, a térségben újra kell gondolni a kisebbségpolitikai célokat. (Szlovákiában elfogadják a nyelvtörvényt – el is fogadták, be is vezették: szeptember 1-jén –, amely most először nyúl bele a térségben törvényerővel a polgárok nyelvhasználatába a magánszférában. És Romániában – a legnagyobb számú magyar kisebbség hazájában – most lehet válaszolni arra: vajon csak az EU felvétel előtti időben voltak a szomszédos államok többségi politikusi méltányosak a magyarsággal? Az „uniós megfelelés” bizonyítási kényszere miatt? Mérhető lesz, mert (novemberben) jönnek a választások.

Így jött létre az október 12-i, a második találkozó. És alakult ki annak napirendje. „Helyzetelemzés a Vajdaságból, Szlovákiából, Romániából”. „A térség aktuális kérdései Strasbourgból nézve.” „A kárpát-medencei magyarság nyelvi-kisebbségi létének, a húsz éves kisebbségpolitikai gyakorlat áttekintése és egy lehetséges közép-kelet-európai kisebbségi magatartáskódex összeállítása.” „Az új szakpolitikák – a vízgazdálkodás, illetve a vidékpolitika – lehetőségeinek megvizsgálása.” (Ez utóbbiakról történt állásfoglalás a tavalyi találkozón.) (Továbbra is sajtónyilvánosság nélkül, de most már a találkozó után a nyilvánosság elé is kiállva.)

Mit hozott a 20 év Európában? (1992–2008)

Csalódások az elvárásainkban

A szovjet zóna országai joggal várták el 1989–90-ben, hogy hamarosan az Európai Közösség tagjai lesznek, és eljő az európai demokrácia, piacgazdaság és emberjogi szabadság. Beleértve a nemzeti-vallási kisebbségek kollektív szabadságjogait is. Nem alaptalanul vártuk ezt.

Ismertük ugyanis azokat a szórványos vitákat, terveket – legalább is részben – amelyek az 1960–1980-as években érlelődtek Nyugat-Európában: miként lehet majd megoldani egy új, egységes Európában a nemzeti és állami határok egymáshoz igazítását. Új regionalizmusról, amely régiók átléphetik a nemzetállami határokat: nemcsak gazdasági, hanem akár etnikai autonómiák létrehozásával. Mi is azt mondtuk – itthon, Közép-Kelet-Európában – az 1980-as években: a határkiigazítás hatalmi politika függvénye. Volt és lesz. Ha a közlejövőben jön létre az egységesülés, a szovjet visszahúzódása, Nyugat-Európája nem fogja a rendezés ezen útját, a határkiigazítást, választani. Amúgy sem bizonyult jó megoldásnak 1938–44 között. Marad egy új típusú megoldás: a területi alapon és egyesületi alapon szerveződő kisebbségi autonómia. Mi itthon kulturális autonómiáról beszéltünk. A térségben máshol, így Jugoszláviában: barátaink területi alapon szerveződő gazdasági-igazgatási autonómiáról. Viták voltak közöttünk.

1989–90-ben, a berlini fal lebontása, majd a német egység létrejötte és a szovjetek visszavonulásának bejelentése után Nyugat-Európában folytatódtak a tervezgetések. A cél: áthidalni a kollektív nemzeti konfliktusokat, amelyek az állam és a nemzeti szállásterület határainak eltérésből adódnak. Újragondolni a második világháború után kialakult status quo-t. Három – nem-kormányzati szervezet által írott – dokumentum került nyilvánosságra e témakörben 1990–92 között. Az új európai igazgatási keret, az Európai Unió létrejötte idején. Figyelemfelhívóként, illetve megoldásokat sugallva. Az elsőt a londoni Minority Right Groups készítette és a nyugat-európai államok nemzeti

kisebbségeit tárgyalta. Leíró, figyelemfelhívó módon, konkrét javaslatok nélkül. (Minorities and Autonomy in Western Europe. A Minority Rights Group Report. Minority Rights Group. London, 1991 october.) A második a Bertelsmann Alapítvány felkérésére készült és a közép-kelet-európai kisebbségek helyzetét írta le, és adott ehhez – Glatz Ferenc tollából – történelmi elemzést és egy javaslatot a konfliktusok feloldására. Egy közép-európai kisebbségi magatartáskódex-javaslatát, amelyben összefoglalta a térségben érvényesíthető kollektív és egyéni kisebbségi alapjogokat. (Minderheiten in Ost-Mitteleuropa. Historische Analyse und ein Politischer Verhaltenskodex. Europa Institut Budapest. Budapest, 1990. november–1993. A szöveg németül íródott, de megjelent magyarul, angolul, szlovákul, románul összesen 42 000 példányban. Megvitatta a Bertelsmann Fórum Moszkvában, 1992. május.). A harmadik dokumentumot a „Magna Charta Gentium und Regionum” civil fórum készítette. Javaslat: az európai régiók nemzetállami határokat átlépő föderalizmusa a megoldás. (Vitája: 1992. február, Maribor). Ugyanennek a „tervkészítésnek” volt része – ez is a Bertelsmann felkérésére készült – G. Brunner kismonográfiája. A közép-kelet-európai helyzetre határmódosításokat is javasolt. – Georg Brunner: Nationalitätenprobleme und Minderheitenkonflikte in Osteuropa (Strategien und Optionen für die Zukunft Europas). Verlag Bertelsmann Stiftung. Gütersloh (1993)

Az EU megteremtésének gyors folyamatában (1990–1992) azonban az Európa-álmok helyett a hatalompolitikai realitás érvényesült. Akkor ez váratlan volt, ma már kutatói szemmel „magától értetődőnek” tűnik. A közép-kelet-európai térség nemzeti konfliktusai először megrémítették a nyugat-európai közvéleményt: részben a magyarság és szomszédai közötti összecsapások Marosvásárhelyen és Bratislavában, részben a Jugoszlávia felbomlása közben keletkezett nemzeti háborús összecsapások. De az általános, az Európai Unióra vonatkozó két ajánlás (1992, 1995) túl az Unió nem tett semmit. Még csak ajánlásokat sem fogalmazott meg a nem-tagállamok részére. A passzivitásnak három okát jelölhetjük meg, kutatásaink ma szintjén. 1. A német újraegyesítés keltette félelmet Nyugaton és Keleten egyaránt. 2. Nem ismerte ki magát az EU, illetve elődje az EK a közép-kelet-európai, illetve balkáni térségben. 3. Az európai egységesülésben a nemzetállamok várt meggyengülése nem következett be.

A német egyesítés keltette félelem. Az EU létrehozásának felgyorsítását kikényszerítette és megalakításának módját meghatározta – kutatásaink jelenlegi állása szerint – a német újraegyesítés. Illetve a félelem egy újra erős Németországtól. A politikai szervezetté erősödött európai integrációs szervezet – Közösség helyett Unió – egy esetleges német túlhatalom ellen a leghatékonyabb szervezetnek ígérkezett. (No és a NATO kiterjesztése a volt német érdekszférára.). Ilyen logika része volt – és maradt máig – az: szó sem lehet a közép-kelet-európai térségben az 1945 utáni németellenes (vagy magyarellenés) intézkedések felülvizsgálatáról. A kollektív nemzeti felelősségre vonás alapjainak felülvizsgálatáról. A rossz emlékű és eredményű német etnikai alapú megoldások (1935–1942) mindenki előtt megjelentek. Ezzel tudjuk magyarázni, hogy míg megindult a nyugat-európai kollektív kisebbségi közösségek feszültségeinek feloldása, Közép-Kelet-Európának nem mondtak semmit. Meglepő gyorsasággal autonómiát kapott Dél-Tirol, oldódott a spanyolországi baszk-konfliktus, jogokat kaptak a dél-walesiek Angliában, az okcitánok Franciaországban. De a közép-kelet-európai térség kívül rekedt a gondolkodáson. Ahogy egyelőre az EU határain is. S hogy a második világháború réme mennyire jelen volt és van a nagyhatalmak gondolkodásában, az látszott a közép-kelet-európai térség uniós csatlakozásának előkészítésekor (1995–2004), majd végrehajtásakor. És nem voltak hajlandók támogatni e térségben a kollektív (autonomista) törekvéseket. Rossz emlékeket, területrevíziókat lehetett ébresztetni azokkal a nagyhatalmi

gondolkodásban. (Hiába erőlködünk és magyaráztuk, hogy az autonómia kulturális autonómia és éppen a kisebbségek állampolgári kötődését erősíti.) A rossz emlékű és eredményű német etnikai alapú megoldások (1935–1942) mindenki előtt megjelentek.)

Egyébként is közös uniós szabályozásra csak nyögvenyelősen került sor: 1992 – a kisebbségi nyelvekről (Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája, 1992. október 2.), majd végre „kisebbségekről”, mint kollektívumokról, 1995-ben keretegyezmény. (Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről, 1995. február 1., amelyet különben máig nem minden EU tagállam ratifikált.) Ott tartottak ebben Nyugat-Európában, mint az 1920. évi párizsi békék után.

Hátráltatta a közép-kelet-európai kollektív kisebbségi jogok nyugat-európai tárgyalását az, hogy 1992 után derült ki: a nyugat-európai politikai és értelmiségi elit nincs felkészülve általában a keleti térség elemzésére. Az egyoldalú szovjet-központú Kelet-kutatás és külpolitikai adminisztráció tájékoztatlan volt. És az új rezsimek a közép-kelet-európai térségben elsősorban belső hatalomváltási és valós gazdasági-szociális nehézségek kezelésével voltak elfoglalva, nem figyeltek az európai közvélemény tájékoztatására. Inkább csak a félelem uralkodott el attól, hogy a szociális konfliktusok mellett még a nemzeti konfliktusokat is behozza majd a térség az Európai Unióba. Ahol azután egységesen kellene szabályozni...

Döntő oknak nevezhetjük, amiért a közép-kelet-európai kisebbségek helyzetének tárgyalása, majd rendezése elvárásaink ellenére – máig – rendre késett és késik: a hangosan bejelentett regionalizmus elvének veresége a nemzetállamok szívósságával szemben. Ezt ma már nem csak Közép-Kelet-Európában, de Nyugaton is csalódással emlegetik EU szakértők körében.

Az 1990 előtti nemzetállami határokat átlépni akaró tervezgetés – a „régiók Európája”-nak – veresége. Noha 1995–1998-ban csodálatos térképeket rajzoltunk eurórégiókról, nem volt politikai akarat, európai hatalom, amely életképessé tette volna az eurórégiókat. A régiók tervének bukása az európai együttműködés apályát mutatta. Eredménye 1999-ben (Jugoszlávia), majd 2004-ben (közel-keleti válság) mutatkozott meg. Az Európai Unió a polgárok, a nemzetek Európája helyett a nemzetállamok Európája lett. (Ahogy a polgárok adója felett is ők rendelkeznek.) Ezt erősíti a nemzetállamok adminisztrációja is: természetes ragaszkodása a helyi hatalomhoz. Ha kell, az uniós normák szabotálása révén is.

Ennyit csalódásunk okairól. 1989–1992 év elvárásaiban történt csalódásokról. Amennyit a kutatás tud erről, jelenleg. 2009-ben. És amelyeket tudomásul kell venni. Ha felejteni nem is, de céljaink közül ki kell iktatni. És a jövő stratégiáját ezek szerint építeni.

Miközben azt is szem előtt kell tartanunk, hogy a kisebbségi politika szempontjából milyen újabb tényezők jelentek meg Európában, amelyekkel 1989–92-ben nem számolhattunk.

Új jelenségek Európában: a „nemzeti közösségek” átalakulása és a roma-konfliktus

A „nemzeti közösségek” átalakulása. Ha uniós honfitársaink – legalábbis a hatalmi politikusok – leragadtak nemzet-felfogásukban 1945-nél, mi ne tegyük ezt. A nemzet, mint emberek érzelmi-értelmi közössége maga is változik. Ha nemzeti kisebbség-többség viszonyáról beszélünk, figyelni kell a holnap európai nemzeti közösségére. Változik az emberek kötődése a szülőföldhöz – már csak azért

is, mert az új ipari-technikai forradalom, a termelés mind globálisabb üzeme a gondolkodás és mozgásrádiust tömegesen változtatja, bővíti. Változik az értékrend – változik a kötődés tárgya is: lakóhelyhez szülőföldi közösségekhez. (Míg – a kutatók jóslásával ellentétben – megmarad az anyanyelvhez kötődés. Mivelhogy az optimista jóslások a több nyelven anyanyelvi szinten gondolkodni képes európai ember tömegeiről irreálisnak bizonyult.) ... És a legfeltűnőbb az elmúlt 20 esztendő történelmében: mind inkább változik az európai nemzetek „emberanyaga”. Nyugat-Európában az elsőgenerációs külföldön születettek aránya már 8-10%, egyes államokban 15-18%. És most gyorsul fel az Unión belüli vándorlás, indul meg – visszatarthatatlanul – az Európán kívüli területekről áramlás. Be az Unióba. (2030-ben a világ újszülötteinek 70%-a, 2050-ben 90%-a a ma nem fehér ember lakta kontinenseken fog születni. Akiknek jelentős része indul meg a hagyományos élelemtermelő és vízben gazdag térségekbe. A fehér emberek szállásterületeire. Mi a jövő? Még több vegyesházasság, keveredés. Együttélés.) Angliában a pakisztániak, indiaiak, Franciaország–Hollandiában az észak-afrikaiak, Németországban a törökök, délszlávok immár „őshonosságra” pályáznak. Súrlódás és kölcsönös igazodás. „Integráció”, „asszimiláció” – vitatkoznak a „szakértők”. 2006. január 26-án az Európa Parlament egész napos vitát folytatott a „nemzet” értelmezéséről. (Kötelező olvasmányként kellene bevezetni minden tagállamban! Magyarországon, Romániában, Szlovákiában is.) Új látószögbe kerül többség-kisebbség viszonya. (Az MKP stratégiai programja már európai módon közelít ezekhez a kérdésekhez.)

Újra kell gondolni a 19. századi alapelvekre épülő nemzetpolitikákat? El kell felejteni a mi generációnk sérelmi politizálását? A térség minden nemzetének? Inkább figyelni az új kor követelményeire. És az új kor kínálatára! Mert van „új kínálat” is a soknemzetiségű Európa építésére. És figyelni a legfiatalabbak elvárásaira. Akik mondják: a politikai és értelmiségi vezetők hibája is a térségben a kollektív békétlenség továbbélése. Nemzeti alapokon. Egy genetikailag ennyire kevert, felmenőiben is egymásba szervesült, kultúrájában is kölcsönviszonyban élő, egymástól kinézetre megkülönböztethetetlen, szokásaiban – étkezés, temetkezés stb. – igencsak egymásba ivódott népesség körében. Hogyan lehet, hogy egy ilyen népesség csoportjait, rokonságokat a megélhetéspolitikusok és értelmiségiek egymásnak tudnak uszítani? Erre a kérdésre is választ kellene adnunk...

A romák Európában. „2008 a romák éve az Európai Unióban”. Az Európai Unió politikai vezetői most szembesültek az etnikai kisebbségi konfliktusok új formájával. Az „őshonos” – azaz a határok átszabása révén keletkezett – kisebbségek épp azzal jelentenek konfliktust, mert helyben maradnak és egyenjogúságot követelnek. Képzésben, anyanyelv-használatban, az igazgatásban, a bíróság előtt. A „bevándorolt” kisebbség – évszázados tapasztalat – inkább integrálódik, mert munkaerő-igény vonzza ide, első perctől igazodik környezetéhez, amelyik belátja szükségét: munkahelyen, szolgáltatásban. De 2008-tól – Románia 2007. évi csatlakozását követően – milliós nagyságrendben jelent meg az alkalmi munkára jött, majd segélyre számító roma-népesség. Amely könnyen hagy otthon – keleten – (nyomor) lakást, (nyomor) életkörülményt. És akitől otthon nem követelték meg az integrációt, az igazodás-készséget. És így tovább... Az Európa Parlament – végre – rádöbbsent: Európában 10-14 millió, az Unióban 8-10 millió (a Minority Right Group 7-8 millióról beszél) roma-kisebbség él. Akiknek „roma” (cigány stb.) tudatuk van, akiknek sorsáról új kisebbségpolitikával kell gondolni. „Páneurópai roma kisebbség”-ről kérdeznak. Roma-kisebbségi jogokról... Merthogy az általános emberi jogok nem segítenek eleget az együttéléshez. Eddig nem ismert – a határátszabások miatt keletkezett vagy az eddigi bevándorlásból kinőtt ellentétektől eltérő – típusú konfliktus jelent meg kisebbség és többség között. És ha az immáron egy hazában az unióban élő roma-lakosság

formálisan is kisebbséggé – akár páneurópai kisebbséggé szervezi magát – kizorít az unió politikusainak szemhatárából minden eddigi konfliktust.

Vajon nem fog az Európa-politikusok előtt minden más kisebbségi gond háttérbe szorulni a nyílt roma-konfliktusok mögött? És nem kellene odafigyelni a cseh–szlovák–magyar–román politikusoknak és értelmiségieknek: államaink területén él az Unió roma kisebbségének majd’ 70%-a. Ez is összetartó erő – kellene, hogy legyen – az államok között. Kevesebb gondot fordítani a rivalizálásra, az 1920–1992 közötti határátaszabásokból keletkezett kisebbségekkel. Hiszen azok társadalmilag integrált, esetleg helyi szinten versenytárs csoportok. De odafigyelni a 21. század nagy kisebbségi konfliktusaira: a romák integrálására. És nem csak azért, mert megszülettek az első víziók a térség államaiból kiszakított roma-államról. Hanem mert az integráció nélküli roma-kisebbség a térség munkaszervezetének működőképességét veszélyezteti. Komolyabban, mint a „történelmi” konfliktusok...

Mit kínál Európa a kisebbségpolitikának, 2009.

Mit hozott közvetlen múltunk, az „európai 2008. év” a kisebbségpolitikusok számára? (Hiszen ezek az új jelenségek is mondták velünk: „ha kell, azonnal”.)

2008 újabb lendületet hozott Európában a nemzetállamokat átlépő regionális politizálásban. Mégpedig a területfejlesztés és ezen belül a vidékfejlesztés szakpolitikájában.

Adódó megfontolások 2010 után

Tudomásul venni

Vegyük tudomásul, hogy az elvárásokkal ellentétben az Európai Unión belül a nemzetállamok szervező ereje a vártnál lassabban csökken. Amíg a közép-kelet-európai térségben a nemzetállamok rendszere fennáll, addig a nemzeti kisebbségek megmaradása nagyon is függ attól: mennyire képes a nemzeti közösség a politikai és kulturális érdekérvényesítésre. A kisebbségi-nemzeti alapon szerveződő pártokra tehát továbbra is szükség van és a nemzeti alapon kötendő pártkoalíció a kisebbségi politika aktív eszköze marad. A magyar kisebbségek politikai pártjai a magyarság utóbbi 20 esztendejének nagy sikertörténete. (Nem várt sikertörténet.) És vegyük tudomásul: ezen kisebbségi érdekérvényesítésben kiemelten szükséges e sikeres parlamenti pártok „néppárt”-jellegének erősítése, nem utolsósorban erősíteni együttgondolkodását az értelmiségi és vállalkozói társadalommal.

Vegyük tudomásul, hogy a rendszerváltás nem hozta magával a második világháború és a háború utáni „rendezések” során a magyarságot ért sérelmek orvoslását. És nem is fogják a következő évek sem meghozni a kárpótlást. (Kitelepítés, állampolgárság megvonás, intézményi kisajátítás, politikai üldöztetés.) (Ahogy a németek sem érték el ezt.) Nem jelenti ez azt, hogy ezen orvoslás nélkül maradt sérelmekre a figyelmet ne hívjuk fel. Ahogy az emberiség elleni bűntettekre is felhívják – helyesen – tankönyvekben, a közgondolkodást formáló fórumokon a figyelmet. A magyarságot ért sérelmek

ugyanúgy nem ismételődhetnek meg – nemcsak a magyarsággal szemben, de bármilyen kollektívummal szemben – ahogy a 20. század más emberellenes, kollektív alapon elkövetett cselekmény.

Vegyük tudomásul, hogy egyes európai „őshonos” kisebbségek kollektív jogainak rendezésével (Dél-Tirol, Korzika, Dél-Wales, okcitánok, baszkok stb.) egy időben nem ment végbe a határokon túli magyarság kollektív jogainak rendezése. (Míg Magyarországon az 1993. évi kisebbségi törvény – 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól – rendezte a kisebbségi önkormányzatok és képviselők jogát.) Ezért is a kisebbségi pártoknak – és azokat segítő értelmiségieknek – továbbra is nagy energiákat kell fordítani a kisebbségek szabad anyanyelv-használatának, szokásgyakorlásának biztosítására.

Tudomásul kell vennünk azt is – feltehetően egész Európában –, hogy az őshonos és migráns kisebbség kívánt különbsége jogállás tekintetében felszámolódik. Egyik hagyományos és Európában elfogadott hivatkozási alapunk tűnhet el. A migráns kisebbségek nemcsak Nyugat-Európában, hanem a mi térségünkben is szaporodni fognak. Foglalkoznunk kell – kisebbségpolitikusoknak, értelmiségieknek – a roma-kérdéssel. Nem lehet tisztázni a térségben a roma-lakosság viszonyát a magyarsághoz, együtt velük tisztázni nemzeti önmeghatározásukat.

Vegyük tudomásul, hogy az Európai Unió a kisebbségek dolgában továbbra is csak „Ajánlásokat” fogalmaz meg. De a meglévő „Rendeletek” nyújtotta védelmet aktívabban ki kell használni. (A „lisszaboni szerződés” talán fokozza majd az Európai Unió végrehajtó erejét.)

Tudomásul venni, hogy a többpárti demokrácia kedvezhet a nemzeti radikalizmusok megerősödésének. A nemzeti türelmetlenség az egyik államban erősíti a nemzeti türelmetlenséget a másik oldalon. Érvényes ez nemcsak Szlovákiára, hanem Romániára, Szerbiára vonatkozóan is. Minden itt élő népnek tudomásul kell venni: az EU az államok belügyeibe ugyan nem avatkozik, de normatíváinak érvényesítését számon kéri. És az erkölcsi elmarasztalás a „kinézés” veszélye is fennáll. És az egész állampolgári közösségre nézve hátrányos megkülönböztetéssel járhat. A szlovák nyelvtörvény az európai szlovák-politika veresége, a magyar revíziós-jelszavakkal hangoskodók az európai magyar-politika veresége. Az értelmiség láthatóan jól vizsgázott az elmúlt húsz esztendőben a magyarság-megtartás segítésében, így a kisebbségi magyarság, valamint a nem magyar többség közötti konszenzuskeresésben is. A nemzeti szélsőségek erősödésének fékezésére teremtsenek fórumokat, ahol a magyarsággal együtt élő nemzetek értelmiségije az együttélés európai normái szerint vitatják meg a konfliktusok okait és azok felszámolásának lehetőségeit.

Ki kell használni a lehetőségeket

Használjuk ki az Európai Unión belül az új közösségi politikák kínálatát. Elsősorban az új területi önkormányzatok együttműködése (2006) és a Bolzanói Ajánlások (2008) kínálatát. És használjuk ki a Kárpát-medence és a magyarság településviszonyai kínálatát szakpolitikák összességét: a vidékpolitika, vízgazdálkodás, oktatáspolitikai, közlekedéspolitikai kínálatát.

Igazodjunk ahhoz az európai fejlődési sajátossággal, hogy gazdaságban a globalizáció, de igazgatási-kulturális életben a nemzetállamok szerepe erős marad. Ez azt is jelenti, hogy a magyar államnak kiemelt felelőssége marad a határokon túli magyar kisebbségekért. – Felül kell vizsgálni a határokon

túli magyarsággal foglalkozni hivatott magyarországi parlamenti és kormányzati intézmények hatékonyságát. – Politikai és értelmiségi vitára bátorítani akár a státusz-jog, akár a szaktárcák, akár a parlamenti pártok felelős politikáját a határokon túli magyarság irányába. – Ajánlatos volna konszenzust találni a politikai pártok „határokon túli magyar” politikájában. Ahogy ilyen létezik Angliában, Franciaországban, Németországban és általában az európai államokban. is megáll a jelen helyzetért. –Felül kell vizsgálni: vajon nem áll-e meg az állami vezetők felelőssége a magyarság és szomszédai közötti újabb konfliktusok keletkezésében. Vajon az államot képviselő vezetők egyéni indulatai és az államot reprezentáló kötelességük között mindig megtalálják-e az összhangot. Hogy a belső építőmunkára fordítanak-e annyi figyelmet, mint a média-jelenlétet hozó látványos akcióikra. – Figyelmeztetni érdemes a magyar állam vezetőit: a magyarországi nemzeti kisebbségek iránt mutasson nagyobb figyelmet és megértést az ő érzékenységük iránt. Ezt nem a politikai reciprocitás indokolja, de azok az alapelvek is, amelyekért a határokon túli pártok és az értelmiség is a határokon túli magyarságért tesz.

Az európai roma-konfliktus sorozat és az Európai Unió figyelme a roma-kérdés iránt alkalmat ad arra, hogy a közép-kelet-európai térségben közös stratégiákat dolgozzunk ki a romák integrációjának érdekében. A magyar kisebbségek politikai és kulturális érdekképviselője ajánlottan terjedjen ki a roma-kisebbség és magyar kisebbség, roma kisebbség és nem-magyar többség viszonyára.

A szlovákiai nyelvtörvény kényszerít és lehetőséget ad. Kényszerít a védelemre a parlamentáris és az értelmiségi vitákra. De lehetőséget is ad, hogy az anyanyelv ügyében a politika és az értelmiség – európai fórumokon is – kifejthesse, bizonyíthassa: az anyanyelv több, mint egyszerűen a nemzeti sokszínűség biztosítója. Az anyanyelven tanulás-munkavégzés szociális kérdés is. Az állam érdeke, hogy polgárai minél hatékonyabb munkaerőt képezzenek, minél több adót fizessenek és az állampolgári közösség versenyképességét is csökkenti, ha ezt nem tehetik meg anyanyelvükön.

A szerbiai új törvény a Nemzeti Tanácsokról a kisebbségpolitika nagy próbáját hozza magával. Ahhoz ugyanis az egyedülálló kulturális autonómia megvalósuljon szükséges a kisebbségi magyarság statisztikai felét meghaladó „nemzeti nyilatkozat”. Azaz: aláírással kell magukat az embereknek a kisebbséghez tartozónak nyilvánítani. A közép-kelet-európai térségben pedig minden összeírás – ez is a világháború előtti még élő tapasztalatok öröksége – később kollektív leszámolások alapja lett. Zsidóknál, németeknél, magyaroknál. Amennyiben a Szerbiában a magyarok írásban vállalják a maga nemzeti kisebbségi voltát, akkor ezzel a térség minden nemzete számára adnak egy „felszabadító” indítást a kölcsönös több évszázados félelem alól. A szomszédtól való félelem alól.

A rendszerváltás évfordulója és a rendszerváltó erők megújulási törekvése alkalmat ad arra, hogy a közép-kelet-európai térségben áttekintsük a magyarság kulturális-nyelvi közösségként megmaradásának alapfeltételeit. (Ezen alapfeltételek jogi normáinak biztosítására figyelmeztet a – váratlanul ért szlovákiai akció, a nyelvtörvény is.) Itt az ideje, hogy az európai és közép-kelet-európai fejlemények ismeretében felülvizsgálatra kerüljön a közép-kelet-európai kisebbségi magatartáskódex 1991-ben készült szövege. (Tudomásul véve, hogy ez a „kisebbségi minimum” rögzítése lehet csak, hiszen a kisebbség és többség viszonya – a kisebbségpolitika – más és más, a térség különböző államaiban.) A kisebbségi kódex elemző és leíró részeinek kidolgozása legyen alkalom a határokon túli magyar kutatóműhelyek együttműködésére. És legyen alkalom arra, hogy a szomszédos többségi nemzetek szakértőivel nyílt és kollegiális vitákban mérjük fel a „fogadók” álláspontjait.,,

